

Struggling with the past and the experience of war trauma in Henryk Truskowski's recollections

scientific edition: Anna Maciąg-Lipińska

[University of Warmia and Mazury in Olsztyn]

 <https://orcid.org/0000-0001-6177-0461>

DOI: 10.26774/wrhm.323

Submitted on: 19 July 2022

Accepted on: 17 October 2022

Published on: 3 November 2023

The work is original and has not been published anywhere before.

Originally written in Polish, translated by Maciej Paprocki.

Abstract

The aim of this article is to demonstrate how the experience of suffering and trauma can be presented in biographical narratives. This topic, although increasingly present in literature and the media, often remains discussed in a cursory manner: in order to comprehend trauma and its consequences, one needs to consider the sum of an individual's experience, that is, their entire life. This article examines such a comprehensive biographical account of Henryk Truskowski, recorded on 23 May 2017 in Olsztyn by Anna Maciąg as part of the project *Remembering the trauma of the Second War in the spoken accounts of the inhabitants of Warmia and Mazury*.

Keywords

PTSD, trajectory of suffering, trauma experience, exile, Siberia, oral history

Introduction

The source presented here is a biographical account by Henryk Truskowski, focusing on his wartime experiences and his stay in exile. The aim of the study is to draw attention to the traumatic dimension of the witness's experiences and the way in which the narration about them becomes embedded in his biographical story.

The interviewee was sent to the Irkutsk region in 1949 at the age of 19, but events with objectively traumatic potential appear much earlier in his account: as a nine-year-old boy, he witnessed a group of Jews being assembled to be shot. When talking about his most difficult experiences, Henryk Truskowski employs the Biblical word 'Gehenna' four times: first in the context of the dire straits in which his family found itself after the occupation of Lithuania by the USSR in 1940, then in his recollection of his toils in the Siberian cold as a watchman, another time when he talks about the severe living conditions and work in the mines during his exile, and finally – after his return to Poland – he describes his whole stay in Siberia as Gehenna. The use of this word has been analysed by Alicja Rokuszewska-Pawełek in the context of narratives about occupation fates. Gehenna situations, she argues, are associated with external coercion, “with the extreme constraints of daily life, material deprivation, the necessity to undertake unfavourable actions for oneself, the compulsion to work, often under slave-like conditions.”¹ The situations that Truskowski refers to as Gehenna fall directly into this paradigm. The suffering he experienced, a long-lasting, deteriorating, agonising condition, deprived him of hope for change. The traumatic dimension of these experiences is borne out both by the emotional reactions that surfaced while he was telling his story and by the very content of the story – its language and meanings the witness gave to specific situations.

The concept of trauma is primarily associated with psychology and psychiatry, where it is usually classified as a Post-Traumatic Stress Disorder (PTSD). As defined by the American Psychiatric Association, PTSD is a mental and behavioural disorder that can develop due to exposure to a traumatic event, such as sexual assault, domestic violence, child abuse or another life-threatening condition, such as a traffic collision. Symptoms may include: (1) distressing thoughts, feelings or dreams, (2) mental or physical distress on contact with trauma-related trigger and attempts to avoid such trigger, and (3) changes in individual cognitive and emotional patterns.² The Polish psychological research on PTSD in people persecuted by

1 A. Rokuszewska-Pawełek, *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź 2002, p. 263.

2 American Psychiatric Association. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*, Washington 2013, pp. 271–280.

the USSR, possible only after the fall of communism in 1990, was initiated by a team of Kraków-based war trauma researchers.³

A concept particularly useful for the analysis of the following life narrative and trauma research in general is the trajectory of suffering. In the 1970s, within the framework of interactionist-oriented sociology, Anselm L. Strauss conducted research on the experience of illness and dying, employing for the first time the term trajectory to describe the processes of suffering. Derived from the analysis of autobiographical material, the concept was subsequently developed by Gerhard Riemann and Fritz Schütze.⁴ The trajectory framework makes sense of disorderly social and individual processes and enables one to identify, reconstruct and understand them. Characteristically, such processes have been structured by chains of interrelated events one cannot dismiss without incurring high emotional costs: constantly having one's expectations thwarted and being gnawed by a growing, irritating sense of loss of control over one's own destiny.⁵

Trajectories of suffering can be discerned in Henryk Truskowski's biographical account through the lens of the analytical paradigm proposed by Fritz Schütze,

- 3 Some of the most extensive research in this area was also conducted by a team led by Ewa Jackowska from the Department of Special Pedagogy at the University of Szczecin, who, in years 1999–2001, interviewed 100 Sybiraks belonging to the Siberian Exiles Association. The interviews, carried out across the country, were biographical narrative interviews and included open and closed questions. Among the stressful events most frequently mentioned by the interviewees, one finds: night-time home invasions by armed soldiers who ordered interviewees to leave the house, transport to the places of settlement, terrible living conditions at the place of exile, climatic conditions (cold), hunger, hard physical labour, feelings of hostility and repression by camp functionaries or other representatives of the Soviet authorities, separation from parents (stays in children's homes), death of family members and other deportees, threats to one's own life and serious somatic illnesses; E. Jackowska, *Dzieje Sybiraków – źródło do poznania zasobów psychicznych człowieka*, 'Nowiny Psychologiczne,' vol. 1, 2002, pp. 5–20. The research project continued in the following years, see K.J. Gierowski, *Następstwa psychiczne u prześladowanych politycznie*, 'Palestra,' vol. 41, no. 11–12, 1997, pp. 479–480; J. Walczewska, J. Furgał, K. Rutkowski, *Ocena aktualnego stanu zdrowia osób deportowanych na Syberię w latach 1940–1956*, 'Gerontologia Polska,' vol. 10, no. 4, 2002, pp. 186–189; J. Walczewska, K. Rutkowski, B. Wizner, M. Cwynar, T. Grodzicki, *Stiffness of large arteries and cardiovascular risk in patients with post-traumatic stress disorder*, 'European Heart Journal,' vol. 32, 2011, p. 735.
- 4 See G. Riemann, F. Schütze, 'Trajektorja' jako podstawowa koncepcja teoretyczna w analizie cierpienia i bezładnych procesów społecznych, transl. Z. Bokszański, A. Piotrowski, in K. Kaźmierska (ed.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Kraków 2012, p. 393; I. Szlachcicowa, *Cierpienie i pamięć – o transmisji doświadczenia w narracji*, 'Politeja,' vol. 65, no. 2, 2020, pp. 25–37; F. Schütze, *Analiza biograficzna ugruntowana empirycznie w autobiograficznym wywiadzie narracyjnym*, transl. K. Waniek, in K. Kaźmierska (ed.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Kraków 2012, p. 166; F. Schütze, *Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej*, transl. M. Czyżewski, 'Studia Socjologiczne,' vol. 144, no. 1, 1997, pp. 11–13; A. Rokuszewska-Pawełek, *Wywiad narracyjny jako źródło informacji*, 'Media, Kultura, Społeczeństwo,' vol. 1, 2006, pp. 17–28; K. Kaźmierska, K. Waniek, *Autobiograficzny wywiad narracyjny. Metoda – technika – analiza*, Łódź 2020, p. 77.
- 5 *Ibidem*, p. 394.

who distinguished and characterised different phases of the trajectory phenomenon, indicated its manifestations in selected biographical process structures and emphasised linguistic phrases typical of the language of trauma (the so-called markers of demonstration).⁶ In the sections below, I will highlight a few excerpts from his autobiographical story that attest to the presence of the trajectory dimension in his account.

The interview presented here was conducted as part of the project *Remembering the trauma of the Second War in the spoken accounts of the inhabitants of Warmia and Mazury*, co-funded in the 7th edition of the *Oral History Grant* competition of the 'Remembrance and Future' Centre in Wrocław. The recording was made on 23 May 2017 in Olsztyn. I received Henryk Truskowski's contact details from a representative of the branch of the Association of Polish Veterans and Former Political Prisoners. The witness readily agreed to be recorded and was equally eager to tell his life story. The recording is biographical in nature. In order not to put specific expectations on the witness, I did not inform him about the topic of my research interest (trauma), asking only that he tell me about his life, freely and touching on themes that were significant to him. During the meeting, I employed the interview method proposed by Fritz Schütze,⁷ most significant to my ends was the free narrative phase, which involves recording a spontaneously produced life story undisturbed by the researcher's questions. Then, I asked questions to direct and flesh out the story I had heard.⁸ Although, as part of the project, I had a ready-made set of questions directly related to the topic of the project, i.e. the experience of trauma, in this particular case I only asked some of them. Not all questions were asked, because, among other reasons, the narrative part grew much larger than expected: the guiding questions often led to Truskowski eagerly taking up new topics. Truskowski's wife, even though present during the recording, did not join in the conversation or interact with the husband. In my opinion, her presence did not directly affect the content of Truskowski's narrative. It should be noted that Truskowski's key biographical experience, exile, occurred when the interviewee was 19 years old and, as such, fully aware of the situation in which he found himself. The witness had not previously discussed this experience with relatives or others; during the recording, he only once mentioned a story relayed by a third party (in this case, his aunt).

6 F. Schütze, *Analiza biograficzna...*, p.166.

7 Also see Polish translations of Fritz Schütze's works, published in the following volumes: R. Dopierała, K. Waniek (eds.), *Biografia i wojna. Metoda biograficzna w badaniu procesów społecznych. Wybór Tekstów*, Łódź 2016; J. Włodarek, M. Ziółkowski (eds.), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa-Poznań 1993; K. Kaźmierska (ed.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Kraków 2012.

8 F. Maubach, *Świadek historii. Swobodne wspomnienie a krytyka źródła historycznego - o ambivalencji metody w zachodnioniemieckiej oral history około roku 1980*, 'Wrocławski Rocznik Historii Mówionej,' vol. 3, 2013, pp. 39-72.

Henryk Truskowski, born on 19 January 1931 in the village of Duburajcie in Lithuania, was the son of Stefania and Jan Truskowski. He had two brothers, Dionizy and Franciszek, and a sister, Kazimiera. Henryk spent his childhood in the Vilnius region. The beginning of the interview and his account of his early years is extremely vivid, at times poetic and very sentimental. The descriptions of nature appear almost literary, as though constituting a metaphor for a 'paradise lost.' The witness described the idyllic land of his childhood as his 'golden age,' his days whiled away in harmony with nature. At the same time, the narrative stands for an essential element of his identity construction. Research on trauma has regularly noted that a happy childhood becomes a personal asset and contributes significantly to one's resilience to traumatic experiences.⁹ The key caesura in the witness's biography signalling the emergence of suffering and trajectory processes comes with the outbreak of the war. The memory of the war shifts the register of the witness' recollection, which abandons lyrical and childlike recollections of early years, marked by the witness' use of diminutives. The event thus represents the symbolic end of childhood: certainly, the narrator does not become an adult in 1939, but, from that point onwards, his story adopts a much more mature perspective.

In the course of the narrative, Henryk Truskowski's story becomes coloured by particularly intense emotions when recollecting an incident in 1941 in the Vilnius region, when, as a nine-year-old boy, he witnessed the Germans rounding up some five thousand local Jews for their subsequent execution. The most significant moment in Henryk Truskowski's life, however, came in 1949, when he and his entire family were deported to Siberia, to a kolkhoz near the town of Nokuty in the Irkutsk region. From this moment on, the language of the story undergoes another shift: personal forms 'I' and 'we,' indicating personal agency and causation, disappear from the narrative, replaced by either impersonal forms, such as 'it happened,' or a third person in active voice, denoting an individual or collective initiator that determines the lot of Truskowski and his family ('they loaded,' 'they deported'). It is evident from the form and content of the narrative that the narrator during his deportation falls into a state of what Schütze called an unstable equilibrium. Singlerly focused on survival, he abandons all other interests, with his actions becoming haphazard and reactive: Truskowski acted to survive another day, for example, guarding oats from wild horses for sixteen hours a time. This juncture proves to be one of the most trying moments in his biography, with the interviewee returning to it several times during his narrative. Schütze writes of a 'breakdown of one's self-orientation,' a symbolic hit of the bottom, an experience of a 'world torn asunder.' Truskowski's protracted and incoherent story

9 M. Dąbkowska, *Traumatyczne doświadczenia w dzieciństwie jako czynniki ryzyka zaburzeń psychicznych wieku rozwojowego i dorosłości*, *Psychiatria i psychologia kliniczna*, vol. 6, no. 4, 2006, pp. 203-210.

about the long hours spent in the bitter cold (reaching minus 50°C), punctuated with detailed asides of trivial events and activities (e.g. observations of flowering strawberries or cleaning tractors), in my opinion serves to protect the narrator by postponing recollection of the most painful experiences. Truskowski's anxiety or even tremor became evident and he was breathing heavily: we had to break the interview to give him a chance to relax, with additional support given to him by his wife. In such a reaction, I discern a kind of Freudian 'delayed recognition': an event which, although it comes from the past and thus cannot be directly accessed, is re-lived in the present by the subject. Schütze and Riemann called this phenomenon biographical regression to childhood.¹⁰

Another significant event in the witness's biography was the decision to volunteer for the so-called recruiter and to go to work in the Cheremkhov coal mine in 1952. Here, the narrative again shifts in character, assuming the shape of the so-called biographical roadmap, i.e., a situation "in which an individual takes action to fulfill an aim that he himself has set, one directly related to his person." Step by step, Henryk Truskowski regains control of his life. He eagerly talks about his successes at school, expresses his pride at his decision not to join the Komsomol, and boasts about his high school graduation scores. Alongside the biographical roadmap, the narrative refers to making choices about one's life course, testifying to the witness' acceptance of the situation in which he found himself, as confirmed by his enrolment in the Higher School of Agriculture in Irkutsk. At the same time, after the authorities announced a possibility of repatriating Poles to their homeland, Truskowski for two years unsuccessfully attempts to obtain permission to leave. Helplessness in the face of successive refusals, however, did not dampen his spirit and, in my opinion, signifies the interviewee's gradual identity transformation. Becoming active at school and work, separating himself from his family and taking responsibility for his own life were all steps that led him into adulthood and greater personal agency.

Although the rules and norms of the pre-exile period no longer applied, new solutions emerged. At this point, the story became more optimistic and began to include more anecdotes: the witness sounded positive about his actions and believed in his own power. Working and studying at the same time, he came up with the idea of bribing an official and in 1958 successfully obtained an official permission for himself, his family and several other families to move back to Poland. The Truskowski family first settled in Drawsko Pomorskie and then moved to Olsztyn, where their relatives took them in. In time, they were given their own flat. Henryk Truskowski graduated from the Department of Dairy Production Engineering in Kortów and later worked in the profession. He is married and still lives in Olsztyn.

The witness's narrative, in addition to stages typical of the trajectory of suffering, includes statements typical of the 'language of trajectory.' Specifically, the

10 *Ibidem*, p. 405.

interviewee provides detailed (at times even overwhelmingly so) descriptions, giving precise dates, distances, and names of participants in events. This overabundance of detail may suggest a mode of 'out-talking the interviewer' to gloss over suppressed emotions accompanying the events described – ones with which the speaker cannot cope. A rising anger wells up in the narrative: the interviewee wishes to apportion the blame for the situations in which he found himself, levels accusations at specific people and expresses helplessness and a sense of injustice. Truskowski directs his anger towards Russians, Germans, Lithuanians and Ukrainians, but also towards the doctors whose alleged negligence led to the death of the three siblings. The narrator reads the troubles that befell him and his deliverance as acts of God ("And so I thought, probably only God saved us from this oppression;" "And surprisingly, God made it so that we did not fall ill on such food;" "This, I say, is probably the Lord's miracle that He saved us;" "I am alive. The Lord wanted me alone to survive"). The impression given is that, by putting all agency into the hands of God, the author after a fashion divests himself of his (although he clearly sometimes felt like he had control over his fate!). According to Truskowski, the family survived the famine not thanks to their own work and cleverness, but thanks to a 'miraculous harvest' of saffron milk caps and strawberries. Similarly, at the critical juncture when the narrator has the last chance to obtain permission to go to Poland and decides to bribe an official with the money received from the compensation given to him for the finger damaged during his work in the mine, he also downplays his power and ascribes the success of the bribe to the powers above. The injured finger becomes the finger of God: in telling the story, Truskowski used the scarred finger as a showpiece, a tangible trace of the trauma that befell him. Making present what is no longer present, the scar takes part in the process of experiencing past reality in the present. Paul Ricoeur distinguishes three types of such traces: impressions-feelings recorded in the soul as imprints of shocks; bodily impressions; and traces recorded in writing and in archives. The witness, whom we treat not as a carrier of historical content but as a subject of history, brings more to his account than the content of the message. He himself is a trace of the past, made manifest in the here and now. His body – in this case, the aforementioned scarred finger – becomes a place where the past lingered,¹¹ a situation of

11 At this juncture, one should turn to the research of Maurice Merleau-Ponty, who, in exploring the significance of the body in trauma, developed the concept of bodily experience. Inspired by phenomenology, which regarded the 'lived world' as the substance of all cognition, Merleau-Ponty also drew from the thought of Edmund Husserl, who regarded the body as the instrument of experience and the condition for the existence of all sensations. Merleau-Ponty sought to define the manner in which the body establishes a relationship with the world, believing that reality and the past remain in the body just as memory (particularly traumatic memory) does. The trauma remaining in the body had already been considered by Freud, who perceived it as manifesting in somatic symptoms or in the form of 'hysterical spasms.' The body as the 'locus' of trauma or the field of its experience is

particular significance since Henryk Truskowski is the last surviving member of the family who can recount what happened.

Due to the recording's length (3 hr. 5 min. 13 sec.), I only present below excerpts from Truskowski's account, carefully selected so as not to change their context or distort their nature. I have focused on descriptions of traumatic events and omitted anecdotal stories (if not relevant to the statements preceding and following them). I have also omitted the part of the biography relating to the period after Henryk Truskowski's return to the country (mainly concerning his professional career). In doing so, I have maintained the internal chronology of the account. All deleted fragments were marked with square brackets and a full stop. In order to facilitate the reception of the text, I have corrected obvious grammatical and linguistic errors and omitted frequently repeated words and stammers while trying to preserve the narrator's style of speaking.¹²

* * *

The account of Henryk Truskowski¹³

Nazywam się Henryk Truskowski. Urodziłem się we wsi Duburajcie, no, obecnie na Litwie to Duburajcie¹⁴. [...] Litwini wszystko przechrzcili na swoje [...] nazwiska. Nazwiska też zupełnie inne po litewsku. Oni nie uznają przecież do tej pory polskich nazwisk, tylko po swojemu. Małachowski¹⁵ na przykład to Małakałskawsi, to [...] tak wszystko, wszystko pokręcone i do tej pory nie uznają Litwini polskich nazwisk.

studied by contemporary researchers. Body markings in the traumatised person, such as scars, moles or wounds, are interpreted as battlefield scars, 'silent witnesses,' 'screaming wounds,' signs of the harm suffered. In a physical sense, the body belonging to the witness of traumatic events is itself a testimony. In an ethical dimension, the body of such a person becomes a medium of memory. Aleida Assman calls these witness marks 'memory stabilisers.' Often the activity of 'witnessing' by survivors themselves is seen as a 'biological duty.' See M. Merleau-Ponty, *Fenomenologia percepcji*, transl. M. Kowalska, J. Migański, Warszawa 2001; E. Husserl, *Idee czystej fenomenologii fenomenologicznej filozofii*, transl. D. Gierulanka, Warszawa 1967; A. Assmann, *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, München 1999; Z. Freud, *Histeria i lęk*, transl. R. Reszke, Warszawa 2020.

- 12 By decision of the editorial team, the content of the source was published in the original language of the interviewee, that is, in Polish. See the explanation in the publisher's note to this volume (editor's note).
- 13 Ośrodek 'Pamięć i Przyszłość' (the 'Remembrance and Future' Centre), Archiwum Historii Mówionej (The Oral History Archive), sig. PL OPIP III-1-7-817-1, Interview with Henryk Truskowski, 23 May 2017, Olsztyn (recorded by A. Maciąg).
- 14 Duburajcie (also called Dubury), Antuzov municipality, Novoaleksandrovsk district, Lithuania.
- 15 On the ways of recording Lithuanian names in Polish and Polish names in Lithuanian, see J.B. Walkowiak, *Litewskie nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-frekwencyjny*, Poznań 2019.

No właściwie nie tylko chyba polskich, w ogóle innych narodowości. I [...] tak jak powiedziałem, urodziłem się 19 stycznia 1931 r. we wsi Duburajcie na Wileńszczyźnie. I, jak pamiętam, szczególnie mi utkwiły z dzieciństwa nasze tereny, te piękne pagórkowate tereny nasze, [...] posiadłość właściwie znajdowała się między dwoma jeziorami, Duburajcie jezioro było i Dubury¹⁶. Duburajcie jezioro to [...] z naszego podwórka były zaścianki, na górcie takiej mieszkaliśmy, to [...] jezioro Duburajcie, to było widoczne z naszego podwórka i pięknie wyglądało. Jak pamiętam tak, jak [...] lekkie fale były w lecie, to srebrzyło się to pięknie, bardzo ładnie to wyglądało. Drugie jezioro Dubury. Raczej za pagórkami [one] były, nie były widoczne. Ale dostęp raczej [...] do tego jeziora Dubury był gdzieś 50 km od naszej posiadłości. Taka skarpa była stroma i dlatego nieużytki [tam były], to do kąpieli często chodziliśmy [tam] w lecie.

Jaki to region?

To jest region obecnie Zarasai - Jeziorosy¹⁷. [...] A po polsku Jeziorosy i kiedyś nawet Jeziorany, coś takiego, ale Jeziorosy to raczej od jezior. Ponieważ nasza miejscowość posiadała [ich] dość dużo... Tak jak tu na Mazurach, bardzo dużo jezior było. I dlatego tamta nazwa, raczej powiatu, Jeziorosy. A Litwini później przechrzcili, bo Jeziorosy to było po polsku, a oni *ežerenaj*, też jezioro, a *ežeras* to jezioro po litewsku, *ežereny*, to prosili, że nie może być z polskiego i musi być u nich, i teraz *Zarasai* nazywali. To zupełnie niepoprawnie. A kiedyś to nawet było, no ale to za cara, to inaczej w ogóle nazywała się ta miejscowość, już teraz, w tej chwili wypadło mi¹⁸. A to nie będę mówił, może później przypomnę. No i właściwie ta posiadłość... Urodziłem się, można powiedzieć, w zubożałej trochę szlacheckiej rodzinie. Trzydzieści jeden hektarów prawie mieliśmy ziemi. I do wojny nawet dosyć dobrze już powodziło się nam w gospodarstwie, ale no, tak jak mówię, piękne tereny, a szczególnie wiosną, przypominam te piękne łąki, piękne, piękne kwiaty. Na przykład w strumykach to [...] często na wiosnę kwitły [...] takie żółte kwiaty w strumykach.

Kaczeńce?

Kaczeńce właśnie. A tereny też, lasy były. I niedaleko od domu był taki młody brzeźniak, a to często na grzyby w lecie chodziliśmy, różne zbieraliśmy grzyby. Dalej był większy las, no to tam też podziwialiśmy z bratem młodszym o półtora roku, to raczej tak jakby razem chodziliśmy, to wiewiórki ładnie skakały, szczebiotały po tym lesie. I kiedyś myśliwy był i strzelał do [wiewiórek], to my bardzo byliśmy źli. Jak to można do wiewiórek strzelać, takie ładne zwierzątka. A dziadek opowiadał jeszcze, że kiedyś mieli taką przyswojoną wiewiórkę, tylko darła strasznie firanki! [*śmiech*] Ale do kieszeni, nawet, jak wyczuła, mówi, że cukierka ma w kieszeni, to do kieszeni nawet weszła i cukierka wzięła z tej kieszeni. A w lecie przyuwałyli, że pod

16 Modern Duburys and Duburajcie, lakes in the Vilnius region, Antuzov municipality.

17 Jeziorosy (Lithuanian: Zarasai), the seat of Jezioroski district, is a town in Lithuania, in Aukštoitis, Ucian county.

18 The witness probably has in mind Novoalexandrovsk, the name in use between 1836 and 1918.

jedną jabłonią co już to więcej jabłek. I później podpatrzyli, a wiewiórka wlaźła na [gałąź], uszczypnęła i patrzyła, jak leci jabłko na ziemię. A poza tym, to faktycznie, na wiosnę, jak były młode zające, to widziałem... do tej pory mi [się przypomina]... Widzę to, jakby teraz to było, parę starych zajęcy z pięcioma młodymi... i tak kółka [robiły], krążyły, [...] i biegały w koniczynie. Zupełnie 50 metrów od naszego domu. [...] A często małe zajączki to znajdowaliśmy nawet w ziemniakach, w kapuście, malutkie, jeszcze ledwo można było złapać. No, ale to jest taka dygresja. To rzeczywiście piękna ziemia. Do tej pory utkwilo mi i mam w pamięci, i tak jakby teraz widzę to wszystko. No i niestety [19]39 r., wojna, co prawda naszych terenów wojna nie zastała, bo wspaniałomyślnie przeciwnicy, Hitler i Stalin, podpisali umowę, że Wileńszczyznę oddadzą Litwie już całkiem¹⁹. Ale co z tego? Litwa tylko jeden rok cieszyła się z tej własnej, z własnego państwa. A poza tym przecież w [19]40 r. to pamiętam, to jakoś, albo pod koniec maja to było chyba, jechaliśmy od dziadków, od mamy rodziców, byliśmy na imieninach u mamy siostry, Łucji²⁰, i po drodze jeszcze byli we wsiach Rosjanie, starowiercy tak zwani. Po powstaniach styczniowym, listopadowym [Polacy] byli wywożeni na Syberię, to te tereny całe [car] konfiskował i osiedlił tymi starowierami, oraz Ruscy chyba [przyjechali] i Białorusini. No i pamiętam, jak dwadzieścia kilometrów jechaliśmy furmanką do domu od dziadków i w pewnej wsi Rosjanie mówią: „Nie widzieliście naszych?”. A ojciec mówi: „Jakich naszych?”, „No, Ruskich”. Nas przecież chcą oswobodzić od panów polskich i litewskich. I tak, pod tym pretekstem zajęli Litwę, Łotwę i Estonię, że [niby] z niewoli swoich Rosjan oswobodzili. No i później, po [19]40 r. weszli przecież, zajęli te tereny, no i zaczęła się gehenna właściwie [jåkanie]. Aresztowali dużo ludzi bardzo, policjantów i innych, i tak dalej. Nałożyli bardzo duże podatki na rolników, od razu pamiętam, takie [...] zrobili wybory niby, że... A wybory to wiadomo było, że 99,9% to były wszystkie sfabrykowane²¹. Jak [...] chcieli oni, komuniści, a nie ludność [ironiczny śmiech]. I dlatego wiem, że ojciec z mamą raczej przeciw głosowali. Ale my, dzieciaki niechący wygadaliśmy się o tym swoim sąsiadom. I tak później mówili: „A co wyście zrobili?”. Ale jakoś sąsiad Polak też był, nie wydali nikomu. [...] Ale w [19]41 r., jak wojna zaczęła się, to właściwie przed samą wojną dwóch sąsiadów od nas wywieźli na Syberię²². I później, jak zajęli Niemcy tereny, to znaleźli

19 Following the aggression against Poland by Germany and Soviet Russia in 1939, Lithuania found itself in the Soviet sphere of influence (pursuant to the Treaty of Borders and Friendship between Germany and Russia).

20 The sister of Stefania Truskowska (born 1907), mother of Henryk Truskowski. During the spring and summer, Łucja's name days fell on 25 June and 6 July.

21 On 14 and 15 July 1940, elections were held for the 'People's Seimas,' who subsequently 'petitioned' Moscow to incorporate Lithuania into the USSR.

22 A few days before the Third Reich's attack on the USSR, People's Commissariat for Internal Affairs (РСІА) (Rus. НКВД), acting on the decision of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and the Council of People's Commissars of the Soviet Union of 14 May 1941, began the deportation of Lithuanians living in this area in June 1941.

w gminie listę, i my byliśmy [na niej] już jako następni do wywożenia na Syberię. I dlatego ta wojna 22 czerwca [19]41 r. jakby oswobodziła nas od tej wywózki praktycznie. Tydzień przed samą wojną wywieźli tych sąsiadów. A jak Niemcy zajmowali te tereny [ironiczny śmiech] – w ogóle [oni] wiedzieli, że wywózki były z całej Litwy, Łotwy, Estonii – to ludność Niemców, prawdę mówiąc, witali kwiatami, bo wiedzieli, co to za nieszczęście trafić na Syberię. Ale ta okupacja niemiecka to też nic dobrego nie przyniosła, no bo kontrybucja tak zwana, podatki bardzo wysokie dla rolników nałożyli i w [19]41 już roku zmusili, żeby tacy zamożniejsi gospodarze wzięli po jakimś niewolniku rosyjskim. No i tatuś z sąsiadami pojechał do Dźwińska czyli teraz Daugavpils²³ na Łotwie, pięćdziesiąt kilometrów od nas było. No i przywiózł takiego, chyba porucznika, niewolnika rosyjskiego. Biedny, wychudzony, ale opowiadał, że ten obóz był na terenie otwartym²⁴, to nawet zielonej trawki tam nie było w obozie. Tacy wygłodzeni... [...] Nie dopuszczali nawet ludności, żeby przerzucił chociaż kawałek chleba czy czegoś, nawet kawałek prowiantu. Bo podwójne ogrodzenie było. Później, jak chyba paru uciekło tych niewolników od gospodarzy, to od razu kazali wszystkich zwrócić, gestapo kazało zwrócić do powiatu, do gminy. No a w [19]42 r. znów druga taka fala była, to też już raczej, też przymusowo, i nie tylko przymusowo, ale też tatuś pojechał, ale to już do powiatu, do Jeziorosów i wzięliśmy, [...] takiego jednego Wanię. Bardzo polubiliśmy tego Wanię, Rosjanina. On był za Uralem, w kołchozie mieszkał, był traktorzystą. Gdzieś dwadzieścia parę, może 23 lata miał. No i my od niego podkształciliśmy się bardzo dobrze w rosyjskim języku. A właściwie z tymi językami to było tak [śmiech], bo w naszej wsi też mieszkali te starowierzy i Litwini, i na początku to my tak różnie, tylko po polsku w domu rozmawialiśmy, ale z dziećmi jak spotykaliśmy się, i tak Rosjanami i Litwinami, to konglomerat był tych języków. Na przykład czerwony, to niby z litewska czerwona mówiliśmy, zielona i takie tam [śmiech].

No i śmiechu było co niemiara, więc śmiali się z nas, ale prawdę mówiąc, to było pierwsze kształcenie się w obcych językach. Jak ten Wania był, to już my zupełnie dobrze nauczyliśmy się tego języka rosyjskiego. Rodzice i oczywiście dziadkowie znali bardzo dobrze, bo przecież za cara, tatuś mój opowiadał, chodził nie do ogólniaka,

The deported included those who declared Polish nationality or still held Polish citizenship, were considered to be untrustworthy or deemed class enemies. The deportations affected around 13,000 people. The deportation campaign stopped due to the outbreak of the German-Soviet war, resumed in the autumn of 1944, after the re-installation of Soviet power in the area, and continued until the spring of 1953. See <https://szczecin.ipn.gov.pl/pl9/aktualnosci/40653,Postanowienie-o-umorzeniu-sledztwa-w-sprawie-deportacji-z-Polakowz-Litwy-Kowien.html> (accessed: 06.06.2022).

- 23 Dyneburg (Lat. Daugavpils[a]) is a city in Latvia, in the southeastern part of the country, on the Daugava River.
- 24 From 1941, the Dyneburg fortress housed the German camp Stalag-340, known as the 'death camp,' where more than 124,000 Soviet prisoners of war died from starvation, disease or execution.

tylko powszechnej szkoły. [Tam] nie wolno było po polsku uczyć im [się], tylko polskie książki były pod ławką. No i mówi, [że] jak jakaś kontrola była, to wszyscy chowali te wszystkie polskie książki, że po rosyjsku uczyli się niby. A w czasie wojny nawet pierwszej, to front chyba stał na naszych terenach i stacjonowali u nas, w naszym domu Niemcy, to tatuś trochę jako czternastolatek podkszał się w...

W niemieckim?

...w niemieckim języku nawet. Pamiętam, jak Niemcy weszli w [19]41 r. Taki wysoki, przystojny lejtnant niemiecki przyszedł, no jakoś tam tatuś zaczął z nim coś rozmawiać. I jedno mi utkwiło w pamięci: „*Alles Jude kaput*”. Tego nie wiedziałem. A później tatusia pytam: „Co on powiedział?”. Ale jakoś utkwiło mi to, a on mówi, że: „Wszystkich Żydów rozstrzelamy, zniszczymy”. *Alles kaput* to uśmiercimy, coś takiego. A później to jechaliśmy, w tym samym [19]41 r. z dziadkami do swojej ciotki Anny, na imieniny, 26 lipca to jest. I niedaleko od tej miejscowości, może półtora, dwa kilometry, wracamy drogą, [a] Niemcy: „*Halt!*”. Nie puszczają tą drogą. Patrę, pamiętam, teraz, teraz [uderza pięścią o stół], jakby teraz taka, była koło... W lesie jakby puste miejsce, może dwieście na dwieście [metrów] i jak teraz widzę [jąkanie], same głowy, siedzieli mężczyźni, Żydzi. A kobiety chodzili nawet z dziećmi, dzieciaki jedli, co tam mieli. Okazuje się, nas nie puścili tą drogą do domu, bo dalej, gdzieś pięćset metrów dalej, kopali Żydzi sobie rowy. I w tym miejscu rozstrzelano około pięć tysięcy Żydów. O tym rozstrzelaniu Żydów wiem, że jeden Litwin był taki zażarty, też brał udział. Ciocia później opowiadała, i tego wieczoru jak [...] my w tym całym dniu, jak my wyjeżdżaliśmy, to wieczorem rozstrzelali Żydów [przyciszony głos]. A pogoda była taka cichutka, piękna... To mówię, ludzie z okolicznych wsi nie mogli wytrzymać tych jęków, strzałów, bo słysząc było na parę kilometrów te jęki, strzały, krzyki. To poduszkami głowy zakrywali, żeby nie było słysząc tego jęku. No i okazuje się, Niemcy, jak i Litwini też pomagali rozstrzeliwać, zrobili Litwinom zdjęcia, i do butelki, i w te same groby. I później po wojnie odnaleźli, odnaleźli, kto [strzelał]... Sami siebie [Niemcy] nie sfotografowali, tylko że Litwini strzelali Żydów. Taki podstęp był.

A skąd wie pan o tym?

No, później wiemy... [śmiech]

Później się pan dowiedział?

Bo później po wojnie to wykryto. I tak koło pięciu tysięcy Żydów rozstrzelano. I ja właśnie świadkiem byłem tego miejsca, prawdę mówiąc, gdzie zgromadzenie było akurat.

Gdzie się zaczęło?

No to mówię, że widzę jak dziś, te same głowy tylko mężczyzn, tylko siedzących [zatroskany ton]. To coś okropnego. No, ale to jako małemu dziecku utkwiło wszystko w pamięci. [...] Także Litwini, którzy współpracowali... A ten sam, przez tego samego Litwina, tuż po wojnie ledwo myśmy nie zginęli. Można powiedzieć, że bandyta był, a nawet i nazwisko pamiętam... Ale to niekoniecznie [powiem]. Ale

z tego powodu... Bo on zatrzymał kierowcę rosyjskiego samochodu, wsiadł [*podenerwowanie*], pojechał do wsi, gdzie mieszkało kilku Rosjan starowierów, jeden brat był, zapisał się do partii komunistycznej, a drugi był... Matwiej²⁵. Nikan²⁶ to był komunista, a Matwiej raczej bardzo spokojny... Jeden i drugi nam właściwie szkody żadnej nie zrobił. Prawdę mówiąc, to z Rosjanami lepsze kontakty mieliśmy niż z Litwinami. Bo niektórzy Litwini to nas nazywali „ślachta”, to przezwisko było Polaków, szlachta, coś takiego. No i wysiadł w tej wsi, co mieszkali tych dwóch, jak powiedziałem, Nikan i Matwiej, wysiadł, właściwie kazał stanąć kierowcy, zastrzelili tego kierowcę żołnierza, poszedł... [...] Miał zamiar zastrzelić tego niby komunistę, ale poszedł do brata jego, Matwieja. Ten siedział, akurat ładna pogoda była, zastrzelili go na ganku. I jak usłyszeli, a ci... Nikan, syn tego zastrzelonego i jeszcze tego Nikana syn, we trójkę usłyszeli strzały, mieli karabiny i gonili. Gonili chyba półtorej kilometra go. I przypadli do tego... My akurat, w dole takim [byli], z górki słyszymy strzały jakieś, co to jest, co się dzieje... A tu biegł ten zbrodniarz i przypadli go do jeziora, do tych Dubury, do Dubrajcie tego jeziora i złapali. A myśmy kosili owies [*uderza ręką o stół*], na dole dzieciaki, wiązaliśmy. Żniwiarke mieliśmy, snopki. No i mówię, dobrze, że ten nie porwał jeszcze kogoś z nas, bo mogły mieć jeszcze jako, jako...

Zakładnika?

Tak. No i przyprowadzili tego tu do nas aż na gościniec. [...] I ten Nikan i jego syn mówią: „Zastrzelimy tego bandytę od razu”. Ale syn tego zastrzelonego powiedział: „Nie, ja nie pozwolę, żeby... Musi być sąd”. I odstawili prawdopodobnie do powiatu. Ale chyba zastrzelili... Nie wierzę, żeby, żeby go tam... cackali się z nim, bo... Zastrzelili niewinnego człowieka, a po wojnie dużo nie trzeba było... Tak że to takie wspomnienie niemiłe [*jękanie*]. No a później, jak Rosjanie przyszli, to takie nałożyli podatki, że w trzydziestohektarowym takim [gospodarstwie], u nas w posiadłości to została tylko krowa jedna i koń, na trzydzieści hektarów. Trzeba było wszystko [oddać]... Nałożyli takie [podatki]... Nie dość, że zboże trzeba było oddać... Jeszcze zboże było na pniu, a oni przyjeżdżali i mówili: „Proszę oddać jutro! [*podenerwowanie*] I co mnie to obchodzi, że zboże rośnie. A jak nie, to aresztujemy pana”. I pamiętam takiego... Dwóch w gminie było bandytów, enkawudystów, pamiętam nazwiska, Popow Lukjan²⁷, taki był szczególny bandyta. Jego ten uśmieszek, taki szyderski, to do tej pory widzę. Taki patrzył na człowieka jakby: „Jesteś ty niczym, mogę ciebie zgnieść, jak muchę”, czy coś takiego... [*zdeenerwowanie*]. I tak powiedziałem, że chyba lepszego diabła to na świecie chyba nie dałoby się znaleźć, jak jego ten wyraz taki szyderczy, z uśmieszkiem szyderczym

25 Persons otherwise unknown.

26 Persons otherwise unknown.

27 Person otherwise unknown.

takim. No i pan Filkien²⁸, to był drugi kapitan. To [oni] w nocy brali, czasami aresztowali kogoś, to w nocy wyciorami od gwintówki, jak mówili, bili po plecach, na ławę położyli, bili po plecach, obijali nerki, to ich po dwóch, to po tygodniu człowiek zmarł. No jeden jeszcze tatusiowi powiedział, taki naoczny świadek, jak jego też wzięli jako zakładnika, ale był świadkiem takiego... że kogoś tam aresztowali. Przed gminą były krzaki i droga prowadziła i powiedzieli temu aresztowanemu, że coś tam za rowem leży i jak on poszedł za rów, to zastrzelili. I później wersja była, że uciekał, to zastrzeliliśmy. I rodzinie taką wiadomość podali, że uciekał, to zastrzeliliśmy. A [tamten] mówi, [że] w ogóle żadnej ucieczki tam nie było. To takie bestialskie były porachunki. W ogóle wystarczyło nawet, że dwóch świadków... [...], mieli na kogoś złość i napisali do NKWD, że współpracował na przykład z Niemcami czy coś takiego, i już. Cała wieś mogła pójść i mówić, że to nieprawda. A to trza było powiedzieć wcześniej, że to nieprawda. I mieli pretekst.

Bezprawnie.

Bezprawnie. Oni świadczyli tę prawdę [zdenierowanie]. Prawda ich i już. I nie było tłumaczenia. Także do [19]40 [r.]... W [19]49 r.... Aha, jeszcze w [19]46 r. była ogłoszona repatriacja Polaków do Polski²⁹. My i nasza rodzina, i w ogóle krewni z mamy strony i z naszej strony byliśmy zapisani na wyjazd do Polski. Powiedzmy, z dwóch powiatów to było zapisanych chyba dwanaście transportów takich. [...] My byliśmy zapisani na trzeci transport. Pierwszy transport bez przeszkód wyjechał do Polski [jåkkanie], a drugi transport, jesienią czterdziestego chyba siódmego już roku, trzymali całą zimę w Turmontach³⁰ na stacji kolejowej. Nie podstawiali wagonów. To musieli tułać się ci ludzie biedni po różnych znajomych, wszystko sprzedali, bo trzeba było przeżyć jakoś całą zimę.

Zostawili ich?

I dopiero na wiosnę podstawili wagony. A my na trzeci byliśmy [zapisani transport]. Szlaban zamknięty [mówi szybko, uderza ręką o stół], nie ma [wagonów]. Bali się widocznie, że Wileńszczyzna wyludni się w ogóle, jak Polacy wyjadą, tylu Polaków chce wyjechać do Polski. W [19]48 r. już moją ciocię Małachowską³¹ wywieźli na Syberię. Oni, troje dzieci i... To jakoś na wiosnę, chyba w maju wywieźli. Babcia bardzo to przeżyła.

Ciocie z dziećmi tak?

28 Person otherwise unknown.

29 Forced resettlement of the Polish population from the former eastern territories of the Second Polish Republic to the new Polish borders began as early as the second half of 1944.

30 Turmont (Lithuanian: Turmantas) is a town and county seat in Lithuania located in Ucian region in the Jeziorosy District, 17 km east of Jeziorosy.

31 On 16 February 1948, the Małachowski family living in Duburajcie (Dubury) – Jan (born 1893), Maria (born 1906) and their children: Wanda (married name Szewczuk, born 1928), Irena (married name Skuńczyk, born 1931) and Emilian (born 1936) – were resettled in the village of Jezajewka in the Kazachinsky District, Krasnoyarsk Krai. They were employed in taiga logging and in a sawmill. They returned to Poland in July 1956.

Z dziećmi, do Krasnojarskiego Kraju wywieźli. No i ja myślę, że babcia chyba bardzo wierząca była i chyba wymodliła swoją śmierć. W [19]48 r. jesienią zmarła. Tak później myślę, że babcia nie wytrzymałaby na pewno wywozu na Syberię, w takich okropnych warunkach. No i w [19]49 r. już ojca zmusili do zapisania się do kołchozu, ale to nic nie dało i tak – „chcieliście Polski, no to macie Syberię”. I 25 marca [19]49 r., akurat ja u dziadków byłem, do gimnazjum chodziłem, a dwadzieścia kilometrów koło tych Jezeros było od naszego domu, to u dziadków mieszkałem i trzy kilometry dochodziłem do tego [gimnazjum]. A gimnazjum to jest tak, jak ogólniak obecnie. [...] W przedostatniej klasie, tej maturalnej już byłem. No i szedłem do domu 25 marca, do domu na piechotę. Trzy kilometry od domu zobaczyłem na pagórku... poznałem swoją klacz. No i patrzę i „Chyba brat [jedzie]”, mówię. A miałem okazję, lasek akurat był i dróżka była do lasu, miałem okazję skręcić do lasu i furmanki te ominęłyby mnie. Ale postanowiłem: co będzie, to będzie. Idę, niby nikogo nie znam, a już później zobaczyłem, że i rodzice, i młodszy brat i siostra jadą na furmankach.

Już zabrali?

Tak, przychodzę, a ten Litwin z enkawudystami poznał mnie... Z karabinem do mnie: „Siadaj!”. Ale później, nawet cieszyłem się, że z rodzicami pojechałem³². Bo w ogóle wszystkich potem tych, co od rodzin byli odłączeni, wyłapali i do rodzin na Syberię nie dołączyli, tylko takich już dorastających do łagrów dali gdzie indziej, przeważnie do kopalni złota. Warunki były prawdopodobnie bardzo, bardzo trudne w tych kopalniach. Tak dojechaliśmy furmankami do Jezeros, do powiatu. Tam podstawili samochody ciężarowe i przywieźli do Turmont na dworzec kolejowy. Jak przywieźli, to było gdzieś dwadzieścia wagonów. Bydłące wagony, okienka tylko u góry i drzwi... Jak później ruszyliśmy po trzech dniach, bo dowozili z terenów okolicznych, ładowali do wagonów, gdzieś do pięćdziesięciu osób ładowali do jednego takiego wagonu, powiedzmy dwudziestotonowego. Były takie półki, żeby [się położyć]... No oczywiście nic nie było... Piecyk żelazny stał, ale nie było czym palić, bo w marcu to jeszcze zimno było. Po trzech dniach ruszyliśmy. Od czasu do czasu stawał pociąg, kobiety [szły] w jedną [...] i mężczyźni w drugą, do załatwienia swoich fizjologicznych potrzeb, z karabinami НКВД [pilnowało], żeby nikt nie uciekł [*ironiczny śmiech*]. To tylko na polach takich, gdzie ani lasu, ani nic nie było... Zresztą nie było możliwości ucieczki, bo gdzie zimową porą, nieubrani nawet... No i w Smoleńsku, jak stanęliśmy, to wypuścili nas po parę osób z wagonu, niby po zupę. A zupa to była taka, kapuśniak, bo parę listków kapusty tam pływało po tej wodzinie. No i naliczyliśmy dwanaście transportów w Smoleńsku,

32 The Truskowski family - Jan and Stefania with their four children: Henryk (b. 1931), Dionizy (b. 1932), Kazimiera (married name Reczuga) (b. 1938) and Franciszek (b. 1940) - were deported on 5 March 1949 and settled in the Lenin Kolkhoz in the town of Butuchey, near the town of Nukuta in the Irkutsk region.

czyli przez Smoleńsk [wieźli], przez Moskwę nie wieźli, tylko przez [niezrozumia-
 łe] chyba Orzeł³³ i tak dalej. I do Swierdłowska³⁴, na Ural. A ponieważ mniej więcej
 wiedziałem [gdzie jesteście], Krasnojarsk przejechaliśmy, „Ooooo – mówię – to właś-
 nie w Krasnojarskim Kraju była ciocia wywieziona do lasu, do wyrębu lasów. Oooo
 – mówię – jak Krasnojarsk³⁵ przejechaliśmy – a geografii nauczyliśmy się, to mówię
 – teraz Irkuck³⁶ tylko zostaje”. No i rzeczywiście, dwieście kilometrów od Irkucka
 stanął pociąg i patrzymy, furmanki jakieś, skośnoocy... A to Buriaci byli, czyli rasa
 mongolska. Nie wiedzieliśmy, czy to stary, czy to młody, [tacy] podobni. No i tak,
 przewodniczący kołchozów wybierali sobie rodziny, żeby pracowników do kołchozu
 swego znaleźć. Nas akurat... No i koleżanka jeszcze z gimnazjum, akurat też mieszka
 w Olsztynie, też razem jechaliśmy i trafiliśmy do jednego kołchozu. A do tego kołcho-
 zu to przywieźli trzydzieści rodzin, przeważnie Litwinów, bo zbierali z okolic litew-
 skich i... Później w Smoleńsku już było pięćdziesiąt wagonów w naszym transporcie,
 nie dwadzieścia, jak w Turmontach. Większość, trzydzieści rodzin, było w naszym
 kołchozie Polaków i Litwinów, a pięć rodzin było estońskich. [...] I wieźli nas trzy-
 dzieści kilometrów furmankami, po bezdrożach właściwie. Drogi takie przez step, to
 tylko pędzili, co koń wyskoczył. No, mówimy: „Pozabijają nas chyba!”.

[...]

Zapamiętałem, jak tatuś słuchał potajemnie radia w czasie okupacji, to dowie-
 dzieliśmy się, [że] to drugi, zachodni front został otworzony. I pamiętam, [że] tatuś
 naprawiał na stodole dach i mówi: „Słyszałem [...], że i Rzym zdobyli alianci, to
 już [dobrze]”... Ale później front jak był [i się przesuwał], mówimy: „A może nas
 wyzwolą alianci?”. Ale, ale coraz to bliżej front [wschodni]... Ruscy [idą, to] już nie
 ma nadziei na to wyzwolenie przez Zachód. No, a co Ruscy potrafią, to już wiedzie-
 liśmy dobrze, czyli nieszczęście wisiało na włosku...

Ale wracając do tej Syberii, to 14 kwietnia przywieźli nas do kołchozu. Chałupi-
 na taka z drewna, z bali po prostu, nieczesanych, mchem upychanych tam dali. I to
 dali, akurat nasza rodzina [dostała] no cztery na pięć [metrów] takie może, jedna
 izba tylko była, no i piecyk żelazny był tam w tej izbie, więcej nic. No i jeszcze właś-
 nie Komarów rodzina³⁷, czyli mąż z żoną i córka ich. Córka Sabina, z którą razem

33 Oryol (Russian: Орёл) is a town in the western part of Russia, on the Oka River (a tributary of the Volga), capital of Oryol Region.

34 Sverdlovsk, today Yekaterinburg (Russian: Екатеринбург) is a city in the Asian part of Russia, located on the eastern side of the central Urals in the Sverdlovsk region, on the Iset River.

35 Krasnoyarsk (Russian: Красноярск) is a city in Russia, the third largest city in Siberia, located on the Yenisei River.

36 Irkutsk (Russian: Иркутск) is a city located in Siberia, Russia, the capital of Irkutsk Oblast.

37 The Komar family from the village of Giluszki – Jan (died in exile) and Justyna and their daughter Sabina (married name Dogwiłło) (b. 1930) – were deported on 25 March 1949 and settled in the Lenin Kolkhoz in Butuchey near Nukuta. They returned to Poland in December 1957.

właśnie do gimnazjum chodziliśmy. [...] I razem trafiliśmy na roboty do kołchozu. Tak że byliśmy jakoś razem. No i później zagonili, żeby umyć się... Bo przecież to jest tyle, trzy tygodnie jazdy to była okropna [sytuacja]... I trzeba było dezynfekcję zrobić. I po trzech dniach już Wielkanoc, chyba siedemnastego, jeśli nie myślę się, kwietnia, była Wielkanoc akurat³⁸. I my sami [byliśmy], a tatusia wzięli [...] i my nie wiedzieliśmy, co się z tatusiem w ogóle [dzieje]... Wzięli, a gdzie wywieźli, to nie wiedzieliśmy i nie ma żadnej wiadomości, przecież, nie mogliśmy [jej] dostać. No i taka Wielkanoc to była – najbardziej smutna w całym moim życiu. Inna sprawa, że w Wielkanocy świąt w kołchozie nie było w ogóle. W kołchozie od świtu do nocy praca była i praca, i praca, i praca. Od świtu do nocy, po szesnaście godzin.

A lato [19]49 r. było bardzo upalne. Słońce to powyżej 50 stopni było. Sianokosy były właśnie w tym upale. I niby urodzaj nawet był niezły, ale 15 sierpnia ziemniaki i zboże jare zmrożone zostało. [...] Zmroziło raz, zmroziło ziemniaki, trochę mieliśmy posadzonych. Po tygodniu minus siedem zupełnie [ziemniaki] wykończyło [...]. A my z bratem, z Dyziem, często byliśmy wywożeni dalej od kołchozu... Tam i nocowaliśmy, i spaliśmy, i jedliśmy właściwie. A jedzenie to było takie: po trzy-sta gram chleba może za cały dzień. Non stop, cały czas, ani świąt, ani nic. Można powiedzieć, że święto było wtedy, jak deszcz lał niemiłosiernie, no to wtedy już nigdzie nie wyganiali w pole. No i to jest takie... Później rozliczenie jesienią... My jedliśmy, herbatę – mówili, że herbatę, *czaj, czajok*. A takie powiedzenie było, nawet w Rosji: *Czaj, czajok, czajiszczje pieremiennaje piszczja*. Czyli herbata, herbatka, herbacina to zmienna potrawa. A na czym [to] polegało? Pięćdziesiąt litrów, chyba kocioł stał taki w jurcie, na kamieniach wodę gotowali. Do tej wody może dodawali dwa, trzy litry mleka, czyli siwa woda. No i żadnej tam herbaty, soli tylko jak mówi *skolko godna*, ile się chcesz [napić], było na stole. Miski drewniane, drewniane łyżki. Nikt nie miał swojej tam, swoich naczyń, tylko [brali] co jakie popadło. I było chorych na gruźlicę nawet... I o dziwo, że Pan Bóg chciał, że myśmy nie zachorowali w takim jedzeniu i takiej właściwie [sytuacji]... Tam brudy były, jak nie wiem co... No i jesienią rozliczenie. My dostajemy, ponieważ tylko ja z bratem przeważnie i tatuś czasami tam obiad zjadł, bo tatusia zrobili wodowozem, czyli wodę dowoził do traktorów na polu. [...] To jesienią, jak mówiłem, już pod koniec roku [było] rozliczenie: 650 kilogramów pszenicy jesteście w długi. Nic nie dostaliśmy absolutnie, tylko [nalicyli] długi 650 kilogramów [zdeenerowanie]. I co, praca non stop. No i dobrze, że byli u nas, w tym kołchozie też Buriaci, ale też ześłani. [...] Ponieważ ci Buriaci tryb koczowniczy prowadzili i hodowali konie, stada koni, i w naszym kołchozie, jak myśmy przyjechali, to było około półtora tysiąca koni. Chodzili po stepach, no i ten, samopas, prawda. No i z tamtych terenów, niektórych tych bogatych Buriatów wywozili tu i do enklawy. Oni wiedzieli, co to jest zsyłka, i taki,

38 Easter in 1949 indeed fell on 17 and 18 April.

który właściwie opiekował się zbożem, brygadzysta Dołgir³⁹, jak pamiętam nazwisko, mówi: „Chłopie, może chcesz zarobić?”. Wiedział, że w długi jesteśmy, nic nie mamy: „Jeśli chcesz zarobić, to na polu pod wiatą jest wysypany owies. Jak będziesz stróżował po szesnaście godzin, to dostaniesz ([pracował] dziennie po szesnaście godzin), to dostaniesz kilogram pszenicy za ten jeden dzień”. Jak głód widzi się, no to co robić? Dobrze, że dziadkowie, mamy rodzice, przysłali trochę pieniędzy. Kupiliśmy walonki, miałem, no i ubranie takie... Buriaci to mieli tułupy takie różne z sarn zrobione do samej ziemi. No a my mieliśmy takie też, nazywaliśmy to *burnusy*, nie wiem jakoś tak, nie pamiętam... Też długie, samodiałowe ubranie. Fufajkę miałem i ten płaszcz samodiałowy, no i w walonkach, bez kaloszy oczywiście. To od 7 rano do 23 wieczór miałem stać na dworze, pilnować tego owsa. Bo jakby dopadły te konie, półtora tysiąca półdzikich koni, to tam w pół godziny wszystko by rozdeptali i zjedli. No to zgodziłem się, i tak od 1 października... nie, od 1 listopada, przepraszam, bo w październiku to jeszcze musieliśmy traktory czyścić, żeby później dostarczyć do MTS-u tak zwanego (maszyna – traktor, maj-satanie jak nazywali oni, czyli maszynownia). Kołchoz nie miał swoich maszyn ani traktorów, tylko były wypożyczane z tej stacji maszyn. I kołchoz też musiał płacić im za usługi wszystkie. Poza tym, kołchoźnicy mogli dostać tylko to, co zostało. Najpierw zboże dla państwa, dla tych MTS-ów za obsługę kombajnów i tych traktorów, później zostawić zboże dla swojego bydła i na nasiona, a co zostało, to kołchoźnikom. I widocznie nam tak kręcili tymi dniami, *trudodniami*⁴⁰, że wyszło tyle a tyle tego długu. I tak od 1 listopada do 31 marca, pięć miesięcy po szesnaście godzin, dzień w dzień. A mróz od 1 listopada to nie był mniejszy jak 40 stopni. [...] Szesnaście godzin trzeba było chodzić non stop, bo to inaczej... A twarz to tu pocierało się szalikiem, nie wiązało się, bo po pół godzinie bałwan lodu zamiast szalika. Nic nie dawało zakrycie ust i nosa, trzeba było tylko pocierać rękoma twarz, żeby nos nie zmarzł. I szesnaście godzin tak.

Jak to przeżyć?

No sam dziwię się teraz, no ale osiemnastoletni, już dziewiętnaście prawie miałem. No ale to też jakoś ratowało, jeden kilogram też coś dawał. Ojciec, no dosyć potrafił też sporo zrobić. Żarna zrobił z takich odciaźników od kombajnu, koła były takie, wykuł, żarna zrobił, to [już] było mielone zboże, placuszki, coś takiego robiła mama. A jeszcze powiem tylko to, że to chyba tak jakby cud musiał być, bo jesienią... W lecie to były truskawki, poziomki dzikie, ale to podobne do naszych truskawek. Tylko te poziomki były owinięte szypułkami prawie że do czubka, tylko czubek wyglądał, ale duże, prawie jak truskawki nasze. Ale co z tego, że truskawek był w bród na stepach, jak cukru nie było. To tylko do zjedzenia w danej chwili. No a jesienią obrodziły rydze. To tatuś zrobił beczułkę stulitrową, może nie całą,

39 Persons otherwise unknown.

40 That is, workdays.

i mama, siostra młodsza i Franek zbierali te rydze i mama... Soli było, można było kupić, to nasoliła te ziemniaczki co zmarzły, były takie, jak orzechy włoskie, tej wielkości. Ponieważ ziemia bardzo tłusta, to takie były jakby mydło, tak niesmaczne, no ale smaczne niesmaczne trzeba było jakoś żyć i żywić się. Z tymi rydzami rzeczywiście bardzo dobrze [to] pasowało. To musiał [być] jakiś cud... Bo później przez dziewięć lat jak byliśmy, w żadnym roku ani jednego grzyba nie było. To mówię, cud chyba że Pan Bóg nas uratował, że zmarzło wszystko, nawet nie było jak żywić, z czego żyć. [...] A poza tym to mróz był 45 do 50 [stopni], tylko że nawet w tych temperaturach to jeszcze lekki wiatr powiewał. A w styczniu [przez] dwa tygodnie był mróz 55-60 [stopni], no to, to już była gehenna. Właściwie pełnego oddechu nie dało się wziąć, bo do płuc czuło się, jak wtłacza się zimne powietrze. To takim prawie półoddechem człowiek oddychał. Częściej, ale półoddechem. Wiatru już oczywiście nie było w takiej temperaturze, ale słońce oczywiście świeciło, tak jak przez mgłę. To widocznie kryształły wilgoci śnieżynki mikroskopijne [się] tworzyły i taka mgła była. Słońce było tak jakby...

To się nazywa nawet, wie pan, biel polarna, jak ludzie jeżdżą teraz tam wędrować, to jest coś takiego, że to jest... Bo się traci poczucie odległości. Biel polarna to się nazywa.

To mróz, największy mróz... Później, w późniejszych latach, to już takiego mrozu, ani takich upałów w lecie nie było, jak w [19]49 r.

Palce, ręce nie odmrażało panu?

Podwójne rękawiczki, i tak tam słoma była przy tym owsie, ale skotłaszona, bo deszcz padał, to wszystko zmarzło. Ale słoma to słoma, pali się pół minutki i nie ma ognia. Od czasu do czasu tam wygrzebało się tej słomy [drżący głos]. To później rano to mówię tak: „Jak, choroba, nie zapalę tymi pięcioma zapałkami, to ręce mi nie będą sprawne, no ale jakoś tak...” Później przyzwyczałem się. Napaliłem popiołu, przykrywałem trochę słomą i rano jeszcze żar był, osiem tylko godzin. A jak paliłem wieczorem, no to trochę jakoś tam ten popiół żar zatrzymał go. Tak że było szczęście, że zapaliłem ten ogień i można było trochę ogrzać te ręce. [...] A mama i siostra w lecie, siostra dwunastoletnia, siostrę wyganiali też do roboty, do kręcenia wialni ręcznie, zboże, żeby [było]. No to kiedyś, nawet brygadzysta przyjechał, a ja akurat w domu byłem... Przyjechał brygadzysta i siostrę chce brać do wialni, a ja mówię: „Patrz, łanie takie chodzą, młode kobiety, trzydziestoletnie, a ty dziecko chcesz do wialni brać? Wyjeżdżaj stąd, choroba, bo jak sztachetę wezmę, to ci łeb rozbiję [silne zdenerwowanie]!” A był kulawy taki, w fińskiej wojnie stracił nogę. Poburczał, poburczał tam po buriacku, ale pojechał. Bałem się, że u nas, jak wywieźli, to w każdym kołchozie, gdzie byli wywiezieni, to był *nadzierakiej*, czyli nadzorca, milicjant... [...] Dziesięciu dorosłych wybierali jednego, który był dziesiętnikiem i musiał codziennie temu milicjantowi [meldować], że nikt nie uciekł. A dorośli, każdy dorosły to musiał, ja mówię, taki diabelski cyrograf podpisać. I mnie też, jak osiemnaście lat miałem, to podsunęli: „Ja taki i taki, jestem wywieziony do takiej miejscowości do końca życia. Za samowolne opuszczenie danej miejscowości, czyli kołchozu, 25 lat

katorżnych robot”. *Podpiszy*. Jakbym nie podpisał, to od razu 25 lat katorgi [nerwowo uderza o stół]. No to lepiej podpisać, niż do łagru iść. A wiedzieliśmy, co to łagry, no bo paru wujków, też za nic, za nic wywiezionych do łagru. Posiedzieli po osiem, dziesięć lat i wrócili, te parę lat pożyli i koniec, i śmierć w młodym wieku nawet. [...]

Każdy musiał podpisywać, że jest obecny, osobiście. Tak że pilnowani byliśmy, jak nie wiem co. Jak skaleczyłem palec i ten [...] ten milicjant puścił mnie bez rozpiski, jak mówią, bez tego [pozwolenia]... I poszedłem do Nokut⁴¹, bo my mieszkaliśmy od tego rejonu trzy kilometry prawie przez rzekę, przez kładkę. No to lekarz nie przyjął mnie, choroba, nie przyjął. Palec zwichnięty, pęknięty miałem ten... Belki woziliśmy i trafiła belka na palec. Popatrzyła, kazała wyjść, i pielęgniarka zobaczyła, co tam jest, a był skręcony też paznokiec. No ta [lekarka] nic, zwolnienia ani nic nie dała. Później zadzwoniła do komendy, do milicji. Patrzę, przychodzi w białym ubraniu [milicjant], bo to lato było. Zabrał mnie na komendę: „Gdzie rozpisku?”⁴². Ja mówię, nie mam, mnie puścił na słowo. To dzwonił do kołchozu, parę godzin siedziałem tam, aż póki sprawdził i „więcej ażebyś tu bez rozpiski nie pokazał się, bo od razu cię zamknę jako uciekiniera”. [...]

No i później, w [19]51 r., jesienią, przyjechał taki werbownik, werbownik z Czeremchowa⁴³, a Czeremchowa to było miasto górnicze, kopalnie węgla.

W którym roku, jeszcze raz?

W [19]51. To mego brata Dionizego i jednego Litwina z następnego kołchozu wzięli do szkoły zasadniczej jako budowlańców. No, ale sześć miesięcy niby ta szkoła trwała i później już mieli fach budowlańca. [...] Ale później brat pisze, przed Bożym Narodzeniem dostaliśmy list, że: „O, teraz to ja wiem, że żyję, ubranie mam, wszystko mam”. Mówi, że kształcenie to tam prawie żadne, tylko ВНР przeważnie i do roboty. A zimową porą na mrozie, to budowlańcom jest rzeczywiście [ciężko]... ale ubranie, jedzenie, wszystko, bielizna [jest]. Mówi: „Wiem, że tu żyję, nie to, co w kołchozie”. I w następnym roku, w [19]52, też dowiedzieliśmy się, że werbownik, też z Litwinem takim Norbertem⁴⁴, w kołchozie innym, że przyjechał ten werbownik. No to my potajemnie, nie mówiąc nic w kołchozie temu przewodniczącemu, uciekliśmy do tego werbownika: „Chętnie Was [przyjmę], nam potrzebni ludzie młodzi do kopalni węgla”. No i pewnie, do komendanta [poszliśmy], bo komendant był, [po] pozwolenie na wyjazd, że ten werbownik będzie nas pilnował, odstawi do komendantury do Czeremchowa, i tak było. Później, jak dowiedział się kołchoz, jaki raban zrobił w kołchozie, i w Nokutach i: „Jak to mogliście puścić, nam potrzebni!”. A tamci ze szkoły nam powiedzieli: „Nam w górnictwie bardziej potrzebni są ludzie, niż w waszym kołchozie”, i już nie mogli [nas] wrócić. A chcieli koniecznie, żeby

41 City in the Irkutsk region.

42 Russian: “Where is the permit?”

43 City in Russia in the Irkutsk coal basin.

44 Persons otherwise unknown.

nas powrócić do kołchozu. No i tak, z sześć miesięcy szkoła górnicza, brygada taka, grupa raczej była, dwudziestopięciosobowa, no i sześć miesięcy niby kształcenia. Parę tygodni ВНР, później do kopalni, przy brygadzie tych pracowników stałych i tak dalej. A po miesiącu już tylko kilku zostało stałych pracowników, majster był nasz, ze szkoły, no i brygadzysta i [...] już pracowaliśmy jako prawie brygada samoistna, czterech, pięciu tylko stałych, a nas dziesięciu do tej brygady, dziesięciu, dwunastu, no i pracowaliśmy jako stali. Ta uczelnia, ta zasadnicza szkoła była jako kopalni nr 6, niby [jej] własnością, czyli po skończeniu tej szkoły, dostaliśmy [pracę] jako górnik-stemplarz. Stemplarzami byliśmy. I już nas kilkunastu z tej szkoły wzięli do tej brygady i już normalnie pracowaliśmy, a w czasie szkoły czasami ta kopalnia nam 100-200 rubli wypłaciła, to do rodziców wysłałem, żeby coś tam mogli kupić, bo przecież w kołchozie nawet najmniejszej szmatki nie dali ubrać, nic [zdeenerwowanie] [...]

Czyli tam w kopalni płacili?

W kołchozie nie płacili.

Ale w kopalni?

W kopalni tak. [...] Tak że, później już w kopalni cztery lata przepracowałem. No, kopalnie były takie powiedzmy płytkie, bo 100-120 metrów tylko pod ziemią, ale za to takie były, jakby skrzydła i normalnie taśma gumowa to brała z jednego skrzydła węgiel, z drugiego skrzydła. A to skrzydło, to tak nazywało się, to było 50-80 metrów i transporter był metalowy, łańcuchy metalowe i dostarczał na tą taśmę gumową i z tej taśmy gumowej do wagoników i tam ładowali aż na górę. [...] Tam osiem niby godzin, ale jako stemplarze chodziliśmy, nie był czas normowany, że tam od 8 do 16 czy tak. Kiedy węgiel był wyjęty przez tych odbierających węgiel, ładowaczy węgla, to wtedy myśmy wchodzili jako stemplarze podstemplować te [wyrobiska]... Żeby nie siadła [kopalnia], bo ciśnienie [było duże] pod taką warstwą niewysoką... [...] Tam wyrobiska siadały i na wiosnę czasem widać było takie szpary w ziemi. Zamarznięta ziemia pękała i upadała na dwa metry na głębokość. [...] To była najbardziej niebezpieczna praca, bo stawialiśmy klatki metalowe, takie jak studnie, metalowe szyny. Po prostu szyny były cięte na metr długości, metr dwadzieścia, i trzeba było klatkę zbudować. I od dołu belki, bo belki z rusztowania braliśmy i od dołu klatka robiona z drewna, u góry też z drewna, podparta, zaklinowana i kęsty takie, szczególnie przed tą posadzką, to kęsty takie, czyli wiązki stempli, po dziesięć nawet stempli w jednym miejscu. Bo jak jeden stempel [stoi], to raz dwa i pęknie, a jak tak jest pięć, sześć czy nawet dziesięć tych stempli razem, jeden przy drugim to już stanowiła jakąś siłę. [...]

Ale później, ponieważ dużo czytałem, nawet jak miałem w kopalni czas, to czytałem dużo książek, po rosyjsku nawet i nauczyłem się, dosyć dobrze władałem ruskim językiem, rosyjskim takim już nawet literackim. Mówię, choroba, jednego roku brakuje mi do matury. Zrobiłem kurs elektromontera, pracując oczywiście w stemplarzu, i elektromontera miałem już papiery wyrobione, elektromontera górniczego, i później mogłem już chodzić na pierwszą zmianę albo na trzecią zmianę do kopalni. Bo stemplarzom, jak pracowałem, to czas nie był normowany, kiedy

wezwaliby nas, musieliśmy iść. Osiem godzin to trzeba było stricte tylko pod ziemią być, a wyjście i zejście to nie liczyło się, czyli w sumie prawie dziesięć godzin. No to jak podanie złożyłem do wieczorowej szkoły, to musiałem rano pracować, o szóstej musiałem wstać, żeby na siódmą do kopalni wejść, pobrać narzędzia, zejść na dół, to dopiero od siódmej liczyła się praca, albo od ósmej; nawet od 8 i do 16 trzeba było pracować w kopalni. A trzeba było z kopalni wyjść, umyć się i tak dalej, przecież ubrudzony człowiek, i o siódmej wieczór cztery dni w tygodniu musiałem iść do szkoły wieczorowej. Jak była nocna zmiana, to do jedenastej albo do wpół do dwunastej zajęcia były wieczorem i musiałem biegiem prawie lecieć do kopalni [smutek w głosie]. I tak przez dwa lata tę wieczorówkę odwalałem. Ale zmęczony byłem, bo przychodziłem z wieczorówki, z wieczornej szkoły, no to musiałem lekcje odrobić, to do drugiej, trzeciej nawet siedziałem – przygotowanie lekcji – cztery dni w tygodniu. To była gehenna, spałem, mniej więcej tak obliczając, nie więcej niż 4-5 godzin na dobę, żeby jakoś podołać w szkole. Ale i tak byłem jednym z prawie najlepszych uczniów, mimo że do tej górniczej wieczorowej szkoły chodzili nawet zupełnie niepracujący. I później w dziesiątej klasie, gdzieś w połowie semestru, gdzieś w połowie roku dopatrzyli się, że nie jestem komsomolcem: „Jak to! Tak przegapiliśmy, najlepszy uczeń w klasie i nie-komsomolec!” No i koniecznie mnie chcieli zwerbować, zmusić, żeby do Komsomołu zapisać. A ja mówię: „Ja jestem, taki charakter mam, [że] jeśli mam być członkiem Komsomołu, to muszę być dobrym, a nie popychadłem, a nie pionkiem, pionek to mnie [nie] interesuje. Jak poczuje, że jestem dobry w tym dziele, to sam zapiszę się bez waszej [zachęty]”. [...] W kopalni też męczyli: „Zapisać się, zapisać się”. Guzik. Kategorycznie odmówić, to wiadomo, [nie można, bo] albo na maturze zgnoją, albo w ogóle to... to nie da rady. No to takim sposobem wymyśliłem, a skoro sam przyznaję się do winy, to co mają robić. No i później maturę zdałem. Matura dosyć dobrze mi poszła. Trzy czwórki miałem i trójkę z rosyjskiego, ale z matematyki na przykład trzy egzaminy były: algebra, geometria i stereometria. [...] Tak że z tych wszystkich bardzo dobry byłem i jedna trójka i resztę piątki nawet, cztery czwórki tylko. No ale to mniejsza z tym. Później, jak skończyłem, maturę zdałem, to mówię tak: trzeba gdzieś na studia [się] wybrać i ja już, ponieważ pracowałem w tej [kopalni], jako pracownik, to już trochę nie tak bardzo pilnowali, NKWD. Mimo że musieliśmy należeć i musieliśmy podpisywać te [listy], co miesiąc nawet, że jesteśmy obecni i tak dalej, to już tak bardzo nie przyciskali. No ale też [to] zależało od komendanta. No i wracając jeszcze... W [19]56 r. została zawarta umowa między Związkiem Radzieckim a Polską o repatriacji Polaków⁴⁵, a u nas był jako taki komendant, dosyć ludzki. Przysłałi takiego

45 The issue of repatriating Poles from the USSR was raised (during the thaw following Stalin's death) in the Polish-Soviet Declaration of November 1956. The Repatriation Agreement was finally concluded at the end of March 1957, and the right to repatriate was granted to all Poles and Jews – the Polish citizens.

majora Awierkina⁴⁶ – tak myślę, że nie wiadomo, czy on nie rozstrzeliwał Polaków w Katyniu, taki był zawzięty. Podał, że na jego terenie nie ma ani jednej polskiej rodziny, swołocz taki, do Irkucka podał, do komendantury głównej do spraw wywiezionych [zdezernowanie]. No i co, major, taka szycha, i NKWD... Cały czas pisa-
 liśmy do ambasady polskiej, że byliśmy rzeczywiście repatriantami i tak dalej. To [oni, że], tego brakuje, tego brakuje, pół roku i nas zwodzili, nie ma [zgody] i nie ma. No i jak ja później dostałem się, podanie [złożyłem] na medycynę do Irkucka, dowiedziałem się przed samymi egzaminami, że tam za łapówki przyjmują. O kurczę, jak za łapówki to [mnie nie przyjmą]. Trzy dni przed egzaminami odbieram od nich dokumenty, i wiedziałem, że też w Irkucku jest wyższa uczelnia rolnicza – och, tam [przy odbiorze dokumentów] larum: „Nam tacy potrzebni na medycynie, mężczyźni, bo same kobiety zgłaszają się”. A ja mówię, że wyjeżdżam zupełnie do innego miasta, nie mam warunków i tak dalej. I myślę sobie tak: jak powiem, że do innej uczelni chcę, to przekablują i tu mnie zrobią. I tu przychodzę do tego Instytutu Mechanizacji Rolnictwa, a tam w sekretariacie: „Pan chce na mechanizację rolnictwa! Dziesięć osób jest na jedno miejsce”. „A, nie szkodzi – mówię – niech będzie”. No i też miałem szczęście na tych egzaminach. Fizyka pierwsza była i starszacy [mówią]: „Oj, to największa kosa na uczelni [wykłada]!”. Kurczę! No i rzeczywiście, z 25 w jego grupie, tylko dwóch [zdało], jeden Rosjanin zdał i ja. Ale przede mną wychodzi ten Rosjanin – pięć! Piątkę dostał. O kurczę, mówię, to mnie, choroba, podrobiją. No i wchodzę, a na zadaniu trochę pomyliłem się: 4,5 postawił. No i okazuje się rzeczywiście, dwójka, dwójka, dwójka wszyscy. Z 25 tylko nas dwoje zdało. [...] No i tam, fizyka, później język rosyjski, no ledwo, ledwo, Gonczarowa⁴⁷ coś tam miała jakiś temat, [...] no ale chyba tak na trójkę napisałem, no i później do matematyki idę. Wyciągnąłem takie zadanie, choroba. A z matematyki byłem dobry. Kurczę, chyba ze trzy strony arkusza podaniowego [zapisałem] – jednym sposobem, drugim, trzecim i wiem, że nie wychodzi. Trudno, wzywa mnie, podałem jej te bazgroły swoje: „O, widzę, że z matematyki bardzo dobrą wiedzę pan ma, ale tego zadania bez specjalnych podstawień nie rozwiąże się”. I odpowiedziała mi. Jak odpowiedziała, to raz dwa już jestem gotowy. Podaję kartkę... Rosyjskiego jeszcze nie było, ale fizyka i: „Uuu 4-, to ja 4+ panu postawię”. No wiedzieli, że kosa ten Iwana⁴⁸, młody, ale... No i tak, dostałem się na tą mechanizację...

Chodziłem i do komendy głównej często wpadałem, co tydzień prawie, żeby o to pozwolenie na wyjazd do Polski [pytać]. Do takiego lejtnanta (głównym to tam był pułkownik chyba), ale on: „No po co ty tam pojedziesz do tej Polski? Kobiety tam pługi ciągną”. Ja tak ryknąłem się, żeby nie parsknąć śmiechem... Ale mówię: „wiecie co, każdego ptaka do swojego gniazda ciągnie”. No dobra, gadu, gadu, i tak

46 Person otherwise unknown.

47 Persons otherwise unknown.

48 Person otherwise unknown.

gdzieś pod koniec jakoś października, w [19]57 r. przychodzę do komendantury, mojego lejtnanta nie ma, a sam osobny pokoik miał, zamknięte drzwi. Ale tak chyba 5-6 metrów [dalej] siedzą na ławie, jest komendant... Ten, główny pułkownik siedzi. Drzwi opatulone, ale niedomknięte. Ja słyszę niektóre rzeczy, które on tam mówi. A w pewnym momencie podwyższonym głosem takim: „Wiecie co? 31 marca przyszłego roku, [19]58 r. kończy się repatriacja Polaków. Trzeba wszelkimi sposobami hamować wyjazd Polaków do Polski”. [...] O kurczę! Ja [się] za głowę złapałem, no, teraz to już kapota, nie ma co, nie wyjedziemy do Polski. Już jak tak powiedział swoim podwładnym, to nie ma cudów [przyciszony głos]. No ale, wracając jeszcze do tego... Jak przed samą maturą w kopalni pracowałem... I, palec, wtedy co mówiłem, rozłupany był na pół. Trzy dni przed maturą. Ja z temperaturą pisałem...

W tej kopalni [wypadek]?

W tej kopalni właśnie. Wyciągałem, wyciągaliśmy łożysko, a nie było ściągaczy, tylko wszelkimi młotami, kilofami trzeba było sposobami. I widać, że pierwsza część tego palca pęknięta była na pół. Z temperaturą pisałem maturę. Rosyjski język, bałem się, że w ogóle nie potrafię, gdzieś 38 chyba stopni miałem [drżący głos]. I mówię, oczywiście protokół został spisany, że tak i tak, ale wiedziałem, że z tych protokołów to tam zawsze usprawiedliwienie było, że nie dają odszkodowania. Pisali, trzeba było pracować ostrożnie, to nie byłoby traumy, nie byłoby skaleczenia. No to mówię, to i mnie też to samo napiszą. Na pewno nie takie skaleczenia [tu mają, za] połamane nogi też nic nie dostawali. Idę do domu, nos na kwintę, ale na kwaterze jest *pawieska*, jak oni mówili, czyli, powiadomienie z poczty, że mam [się do nich] zgłosić. No to zgłaszam się, patrzę, tysiąc rubli odszkodowania dostają za ten palec. A tysiąc rubli to była pensja takiego nie górnika, tylko na powierzchni pracującego - to trzy - albo czteromiesięczna pensja! [...] Trzysta rubli to była bardzo dobra pensja. No i mówię, kurczę, to nie ma co, spróbuję łapówkę dać, tysiąc rubli. Pójdę następnym razem, sam na sam z lejtnantem, on przeważnie sam u siebie siedział. [...] Przychodzę następnym razem do tego lejtnanta, sam jest. Wychodząc, kładę mu tysiąc rubli, nic nie mówiąc. Najpierw gadka, a tu tysiąc rubli. Po dwóch tygodniach rodzice w kołchozie dostają pozwolenie na wyjazd do Polski. Nie tylko rodzice, tylko jeszcze sześć rodzin, które były zapisane na wyjazd do Polski z tego rejonu, co ten Awierkin bandyta napisał, że nie ma żadnej rodziny polskiej. Wszyscy z tego rejonu dostali pozwolenie na wyjazd. Głupio im było widocznie dać jednej rodzinie, [a] innym nie dać. [...] Byłoby podejrzane, że jakiś szwindel może być.

To za ten palec?

To ten palec, mówię, boży palec [radość]. Boży palec, to cud, że dostałem odszkodowanie! To cud. Cud, i że za łapówkę nie tylko sobie, ale i innym sześciu rodzinom wykupiłem wyjazd do Polski, no i koleżanka, co w gimnazjum byliśmy, też w Olsztynie mieszka. [...] Tak że mówię, cud ten palec, dzięki temu palcu wróciłem do Polski. [...] Samemu nawet nie chcę uwierzyć, a najważniejsze, że za skaleczenie palca dostałem [odszkodowanie]. Za takie skaleczenie dostałem... Nic nie dostawali [inni],

zawsze wytłumaczenie mieli, no a tu może pożałowali, że na studiach już jestem? Bo wiedzieli, że już studentem jestem. Nie wiem, ale cud. Cud! [radość] No i później [...], 28 stycznia wróciliśmy do Polski, [19]58 r. [...]. Czyli już przed końcem repatriacji właściwie. [...] No i mówię, jak przyjechaliśmy do Brześcia, to ziemię całowaliśmy, że już z tej gehenny uciekliśmy. [...]

Z Drawska na swój koszt przyjechaliśmy tu [do Olsztyna], do wujka, i tu w ciasnocie [mieszkaliśmy], ale... No i szukaliśmy mieszkania, już w tym czasie, [w 19]58 r. trudno było, a nie mieliśmy tyle pieniędzy [...]. W styczniu zacząłem pracować [...] w Kortowie na uczelni, w Katedrze Maszynoznawstwa Mleczarskiego. Robili tam urządzenia kompensacyjne mocy biernej, elektrycznej takiej. I ponieważ znał prorektora ten [wujek] Cimoszkiewicz⁴⁹, no to... Profesor Ajzela⁵⁰ miał taki warsztat w Katedrze Maszynoznawstwa, [gdzie] te urządzenia kompensacyjne mocy biernej elektronicznej robili, no to przyjął mnie [i] prawdę mówiąc, polubił. No, ale już na uczelnię nie mogłem przyjść, [bo] to już półrocze, inny program, tylko w [19]58 r. jesienią na Wydział Mleczarski dostałem się [...]. To, co miałem zaliczone, to już raczej było nieważne, chociaż matematyka...

Ale dostał pan jakieś papiery stamtąd?

Dostałem, że na uczelni byłem i dostałem, że pierwszy semestr niby zaliczyłem, bez egzaminów, ale zaliczenia były zrobione. No i bez egzaminów tu przyjęli, pięć lat studiów na uczelni... Do wojska najpierw chodziłem, [ale] ponieważ 27 lat już miałem, to zwolniłem się z wojska. [...] W czasie, gdy studenci mieli zajęcia wojskowe, to w Katedrze Maszynoznawstwa dorabiałem sobie trochę. Zawsze trochę tam dorabiałem. A oprócz tego, to w czasie studiów jeszcze i spółdzielnia „Żak” była, studencka, to też, taką swoją brygadkę zrobiliśmy, przeważnie cyklinowanie podsadzek... Urządzenia do cyklinowania, to w warsztacie robiłem, sam robiłem cykliniarki całej brygadzie. Narzędzie mieliśmy za darmo, nic nie trzeba było kombinować. Tak że tam....

I tu pan wrócił, żeby się uczyć...

Pięć lat. [...] Ambicja... Powiedziałem: Co? Nie będę stemplarzem pracował do końca życia. Prawie maturę mam i będę popychadłem? I powiedziałem, że nigdy nie można tracić wiary, trzeba żyć z nadzieją, że może jakoś tam będzie. Nie można podać i załamać się. W takich warunkach jak pracowaliśmy te pięć miesięcy na mrozie [drżący głos]... [...] No i przy takim jedzeniu, herbatka, herbata, herbatka, herbacina. Na obiad była łapsza, jak oni mówili, zupa niby, makaron niby swojskiej roboty. Tylko, ja tak zastanawiam się, jakim cudem oni ten makaron robili, jajek na pewno tam nie dodawali, że trzymał im się ten makaron jakoś. [...] Może trochę mleka dodali, no i może jakoś tak [się] trzymał. I tak tego makaronu to kilka listków pływało w wodzie, siwej wodzie przybielonej mlekiem. I dlatego, jak tu wróciliśmy do Polski, to powiedziałem: „Nie pokazujcie mi bawarki na oczy, bo od razu Syberię widzę”.

49 Person otherwise unknown.

50 Person otherwise unknown.

Później już, ponieważ dyplom miałem... Właściwie robiłem magisterium nie z samego młeczarstwa, tylko z olejnictwa. [...] I dlatego później trochę pracowałem w piwiarni, w browarze raczej. Ale później, ponieważ ożeniłem się i w Skarżysku z panią... Nie, nie... Pierwsza żona zmarła w [19]60 r. [...]. Później z tego browaru przenieśliśmy się, niedaleko Skarżyska zakłady farb i lakierów były. A ponieważ olejarnictwo trochę pokrewne jest, to byłem tam kierownikiem laboratorium, najpierw badawczego, później głównym technologiemi i tak dalej. No, a ponieważ po 60 latach pracy, w [19]91 r. przeszedłem na emeryturę i już. No i jeszcze pracowałem kilka lat na pół etacie tam, bo nie miał kto właściwie za bardzo zastąpić technologa, i musiałem [kogoś] przyuczyć trochę.

Czyli jak tam pan był koło Skarżyska, to tak na chwilę i wrócił pan do Olsztyna?

W [19]67 r. wróciłem. Rodzina cała mieszkała w Olsztynie, bracia i siostra i mama. Tatuś zmarł w [19]71 r., a mama dopiero w 2004 r., dożyła prawie 97 lat. [...] Ale na Syberii już było bardzo źle z mamą, bo lekarze sądzili, że coś tam z wątrobą bardzo niedobrze. Ale nie wiem skąd dowiedziała się, że [pomaga] aloes i miód, i wino gronowe po jednej trzeciej każdej z nich [w] proporcji... A aloes nie był miazdżony, nie był odsączany, ale tak jak jest. I trzy tygodnie trzymała [to] w ciemnie i później cały rok po łyżce trzy razy dziennie brała, bo lekarze powiedzieli: „Nie ma już dla pani za bardzo lekarstwa”. I tak wyleczyła się.

Jak wróciłem, ożeniłem się już w Olsztynie, bo siostra pracowała z obecną żoną w jednym zakładzie dwadzieścia lat albo więcej, zapoznała mnie...

I ta ostatnia praca przed emeryturą, gdzie po powrocie tutaj pan pracował?

A właściwie tu już tutaj nie pracowałem, tylko na działce przeważnie. Do tej pory działkę mam i pracujemy na działce. Ja z pierwszą żoną dzieci nie miałem, a Otylia⁵¹ miała córkę Ewę, która jest obecnie w Holandii, wyszła za męża za Holendra i tam już właściwie zostanie, bo dwoje dzieci, syna i córkę ma. Córnica [jej] już skończyła uczelnię, taką ekonomiczną, a syn studiuje jeszcze, [...] na matematyce, automatyce. [...] już chyba na drugim roku teraz.

Sam jestem, najstarszy z rodzeństwa [byłem], a już nie mam nikogo. Siostra zmarła w 2009 r., mama w 2004 r., siostra w 2009 r. w połowie, 15 listopada, a brat Dionizy. [...] Brat Franciszek skończył geodezję w Kortowie też. Jako pierwsza geodezja została otwarta. A tam był na Syberii w dziesiątej klasie maturalnej. Ale, polski język [znał] o tyle, że w domu po polsku rozmawialiśmy, ale gramatycznie to już prawie nic. I tu, jako wolny słuchacz, pół roku [się uczył] i w następnym roku do maturalnej klasy [poszedł]. [...] Ale bardzo dobrze też [brat] zdał maturę, i dostał się na geodezję i skończył geodezję, w geodezji pracował. I zmarł w 2009 r. [...]

A wie pan co, jeszcze chciałam zapytać o ten moment, jak już pan... Ten pierwszy rok na Syberii, o takie warunki życia. Jak rodzice to znosili? Ten głód.

51 Henryk Truskowski's second wife.

No głodowali, bo co to... Kilogram dziennie [jedzenia], co później dostawałem za to stanie na mrozie po szesnaście godzin, no trochę też dało coś tam, bo mieć, a nie mieć, to jest dużo. Te ziemniaczki jak orzechy włoskie... Zmarzły przecież... [przyciszony głos, smutek]. [...] Później, nawet jak Dyzio pojechał do Czeremchowa, do tej szkoły, po tej szkole już zaczął też pracować to tam po sto, po dwieście rubli przysyłał nam, to można było chociaż chleba kupić [jąkanie]. Bo pieniędzy przecież nie mieliśmy. Od czasu do czasu tam dziadkowie przysyłałi, mamy rodzice. To tylko tyle, tyle mogliśmy. Pomagali. No dobrze, że ja mogłem te walonki kupić, bo bez walonków, to nie byłoby mowy, żeby stać, pilnować zboża. Absolutnie. W pantofelkach takich to nawet pięćset metrów [przejść i] nogi by zmarzły na całego. [...]

A po latach dostał pan jakieś odszkodowanie za to?

Nie

Nie?

Tylko niektórzy tu w Olsztynie dostali, że utrata na zdrowiu w czasie pobytu na Syberii i jeśli nie takie fizyczne [szkody] tylko psychiczne, no to dostali pierwszą kategorię inwalidzką albo drugą. Ja miałem trzecią grupę inwalidzką. To jest najmniejsze odszkodowanie. To nie odszkodowanie, tylko raczej taka jakby zapomoga od państwa.

A co pan tak najgorzej wspomina?

A najgorsze to chyba pierwszy rok, [19]49 r. w ogóle, no i [19]50 r., to stanie po szesnaście godzin. Nie wiem, sam się dziwię... Takie, takie jedzenie po 300 [gram]... Pewnego ranka, o szóstej musiałem wstawać rano, żeby jechać pięć kilometrów do pilnowania zboża. [...] Wiedziałem, że nie ma innego wyjścia, muszę chociaż ten kilogram zarobić, żeby jakoś rodzina i sam przeżyć. A pewnej nocy rano wstaję, ktoś mnie trzyma za głowę, a okazuje się, że włosy przymarzły do ściany. Tam jak się nie paliło żelaznego piecyka, to zimno było. A ten żelazny piecyk jak zgasł, to po pół godzinie zimny był... i temperatura... W ściany przecież później, już... już, jak wiedzieliśmy, [bo] pierwsza zima była okropna, mech wysechł, prawie dziury były [w ścianach], no to na drugi rok, to już albo sianem, albo słomą uszczelniliśmy te ściany, [i] już było cieplej. [...] A czasami i woda w wiadrze zamarzała w nocy. [...] Tak że to była najgorsza [sytuacja]. I to jak widziałem, że dzieci tak ganiają! Dwunasto-, dziesięcioletnie, ale nie swoich, swoich nie, a skąd! Tylko nas, wywiezionych.

Do roboty?

Do roboty. Kręcić wialnie dziecku dwunastoletniemu [kazać], to to jest chore! Wysilek duży dla dorosłego człowieka, a nie dla małego dziecka. Może tam, gdzie były rosyjskie kołchozy, to trochę było lepiej, ponieważ uznawali, przeważnie prawosławni [byli], to uznawali i te święta nawet i Boże Narodzenie, nawet i w niedzielę też za bardzo nie pracowali, a u Buriatów nie było mowy. Co nie pójde w niedzielę pracować, to powiedzą: „Sabotaż!”. Tak samo w kopalni. Jak byśmy nie zrobili jakiegoś swojego zadania, stemplowania, a wyszlibyśmy, a nie daj Boże jeden ktoś opuścił, to już murowany łagier. Aha! Sabotaż! Chciałeś uprowadzić! Sabotujesz

pracę w Związku Radzieckim! A tacy mówią o Ukraińcach... a ja Ukraińców, co ich z kopalni znam, to wiem jak my 24 godziny prawie siedzieliśmy w kopalni. Nie była zrobiona praca, to odbierali węgiel, bo ciśnienie bardzo duże było i łałało, łałało te stemple, to przychodziła do kopalni połowa węgla niewyjętego. I tu trzeba mocować, żeby nie zawaliło się i węgiel wyjmować. No to my wyjęliśmy ten węgiel, umocowaliśmy. Wychodzimy po dziesięciu godzinach, dyrektor, nie dyrektor tylko inżynier główny kopalni i nasz naczelnik, czyli kierownik naszego działu mówi: „Sabotażyści, cała brygada sabotażystów!” [...] Sam osobiście widziałem, cała brygada widziała, sam widział! Ile węgla zostawionego było. I mówi tak, nachalnie, bezczelnie mówi przed tym inżynierem, żeby podlizać [się], kurczę, że tam żadnego węgla nie było [złość, uderza ręką o stół]. Mnie [to] tak wkurzyło, [a] jestem dosyć spokojny. Ale akumulatory takie mieliśmy jeszcze w pompowni, to trzeba było zdawać i lampę, i tą... I odpiąłem pasek, wziąłem do garści... Mówię: „Jeszcze słowo i ci łeb rozwalę”, temu kierownikowi działu [złość]. Rzeczywiście zabiłbym go, pieruna! Byłem na wszystko gotowy. Taki zmęczony człowiek [drżący głos, silne zdenerwowanie]. A i skoczył między mną a nim główny inżynier: „Uspokój, uspokój się Truskowski - mówi - wierzę wam, całej brygadzie”. Cała brygada mówi, że nieprawda, kłamie, jak... Że on widział sam i to... I tu Ukrainiec taki podły i dlatego do Ukraińców, do tej chwili nie mam za bardzo... ustosunkowania dobrego. Nie każdy człowiek jednakowy jest, to inna sprawa. Najgorsi Niemcy to są ci z pogranicza Polski, tu do Berlina, a tam w Zagłębiu Ruhry czy Westfalia, tam już zupełnie inaczej nawet i do Polaków odnoszą się. A tu, ci Ukraińcy, to przecież teraz nawet śpiewają bandyckie piosenki... [...]

A już po powrocie, w rodzinie często rozmawialiście o Syberii, był taki temat, że się mówiło o tym?

No ale tylko między... Raczej... Nie no, to po powrocie specjalnie tam... Chociaż oficjalnie, nawet i na uczelni, to nie chciałam, tam kolegom powiedziałem coś niecoś, ale nie za dużo, bo szpic[le]. [...]

Bo pan tę grupę inwalidzką dostał za uszczerbek na zdrowiu, tak?

No tak. Ale przeważnie raczej psychiczne [straty uznawali]... Że psychicznie zostało coś po tych [przeżyciach]. Brat w ogóle, ten Franek [tak] miał, [że] w pociągu, jak wieźli [nas] na Syberię, jak [pociąg] zagwizdał, [brat] przy okienku akurat tym spał, zagwizdał pociąg znienacka w nocy, to [on] zerwał się i później też na Syberii zrywał się w nocy. I nie wiedział [co się z nim dzieje]. Mama mówi: „Gdzie ty uciekałeś?”. „Gdzie ja uciekałem? Nigdzie nie uciekałem”.

A pan miał też takie jakieś? Że coś się przypominało, albo śniło...

Raczej [nie]. Ale takie często przypomnienia, to trochę stresowało człowieka. I tak myślałem, chyba tylko Pan Bóg uratował z tej opresji. No bo jak inaczej, co powiedziałem.

Bo pan jest. Pan przetrwał...

Czasami stres to... cały czas towarzyszy.

Bibliography

- Gierowski K.J., *Następstwa psychiczne u prześladowanych politycznie*, 'Palestra,' vol. 41, no. 11–12, 1997, pp. 479–480, p. 55.
- Jackowska E., *Późne objawy zaburzeń postresowych u kobiet i mężczyzn deportowanych na Sybir w czasie II wojny światowej*, 'Biuletyn Instytutu Medycyny Morskiej i Tropikalnej,' vol. 32, no. 4, 1999, pp. 27–56.
- Jackowska E., *Kliniczne, psychiczne następstwa deportacji u byłych Sybiraków*, 'Edukacja Humanistyczna. Półrocznik myśli społeczno-pedagogicznej,' vol. 1, no. 4, 2000, pp. 109–118.
- Jackowska E., *Dzieje Sybiraków – źródło do poznania zasobów psychicznych człowieka*, 'Nowiny Psychologiczne,' vol. 1, 2002, pp. 5–20.
- Jackowska E., *Sybiracy. Trauma opromieniona nadzieją*, 'Przegląd Humanistyczny. Pedagogika. Politologia. Filologia,' vol. 4, 2011, pp. 305–320.
- Maubach F., *Świadek historii. Swobodne wspomnianie a krytyka źródła historycznego – o ambiwalencji metody w zachodnioniemieckiej oral history około roku 1980*, 'Wrocławski Rocznik Historii Mówionej,' vol. 3, 2013, pp. 39–72.
- Merleau-Ponty M., *Fenomenologia percepcji*, transl. M. Kowalska, J. Migański, Warszawa 2001.
- Riemann G., Schütze F., *'Trajektoria' jako podstawowa koncepcja teoretyczna w analizach cierpienia i beładnych procesów społecznych*, transl. Z. Bokszański, A. Piotrowski, in K. Kaźmierska (ed.), *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Kraków 2012, pp. 389–415.
- Rokuszevska-Pawełek A., *Chaos i przymus. Trajektorie wojenne Polaków – analiza biograficzna*, Łódź 2002.
- Rokuszevska-Pawełek A., *Wywiad narracyjny jako źródło informacji*, 'Media, Kultura, Społeczeństwo,' vol. 1, 2006, pp. 17–28.
- Schütze F., *Analiza biograficzna ugruntowana empirycznie w autobiograficznym wywiadzie narracyjnym*, transl. K. Waniek, in K. Kaźmierska (ed.) *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, Kraków 2012, pp. 141–278.
- Schütze F., *Trajektorie cierpienia jako przedmiot badań socjologii interpretatywnej*, transl. M. Czyżewski, 'Studia Socjologiczne,' vol. 144, no. 1, 1997, pp. 11–13.
- Walczevska J., Furgał J., Rutkowski K., *Ocena aktualnego stanu zdrowia osób deportowanych na Syberię w latach 1940–1956*, 'Gerontologia Polska,' vol. 10, no. 4, 2002, pp. 186–189.
- Walczevska J., Rutkowski K., Wizner B., Cwynar M., Grodzicki T., *Stiffness of large arteries and cardiovascular risk in patients with post-traumatic stress disorder*, 'European Heart Journal,' vol. 32, 2011, pp. 730–736.
- Walkowiak J., *Litewskie nazwiska Polaków. Słownik etymologiczno-frekwencyjny*, Poznań 2019.

Summary

The edition consists of an introduction and an edited transcription of Anna Maciąg's interview with Henryk Truskowski conducted on 23 May 2017 in Olsztyn as part of the project *Remembering the trauma of the Second War in the spoken accounts of the inhabitants of Warmia and Mazury*, funded under the *Oral History Grant* awarded by the 'Remembrance and Future' Centre in Wrocław. The main part of the interview concerns the witness's war experiences and the period of his exile to Siberia in the Irkutsk region in the years 1949–1958. The introduction draws attention to the traumatic dimension of the witness's experiences and the way in which his biographical story includes them into the life narrative. The introduction frames the interview within Fritz Schütze's concept of the trajectory of suffering and its influence on the identity of those affected. The circumstances of the recording of the account and the witness's abbreviated biography are also discussed in an attempt to highlight those parts of the biography that bear witness to the trajectory nature of the experience.